

PERDE VE MANA: AKIL ÜZERİNE BİR TAHLİL

(İbrahim Kalın, Çeviri: Ali Sebetçi, İstanbul: İnsan Yayınları. 2020, 126 s., ISBN:978-975-574-939-6)

 Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih GÜLOĞLU
Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Uygulamalı
Sosyoloji ABD, Kilis, Türkiye, mfguloglu@gmail.com

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 23.04.2021

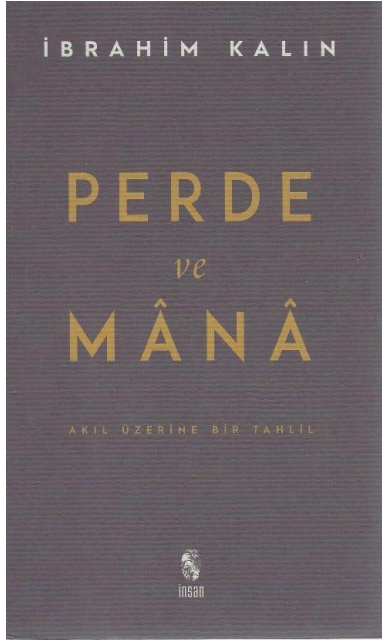
Kabul/Accepted: 22.05.2021

Sayfa/ Page: 321-323

 10.32579/mecmua.926780

Atıf/Citation: GÜLOĞLU, M. F. (2021). Perde ve Mana: Akıl Üzerine Bir Tahlil (İbrahim Kalın, Çeviri: Ali Sebetçi-, İstanbul: İnsan Yayınları. 2020, 126 s., ISBN:978-975-574-939-6). MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi ISSN: 2587-1811 Yıl: 6, Sayı: 12, Sayfa: 321-323.

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder/ederler.

Yayın Değerlendirme/Publication Review

Prof. Dr. İbrahim Kalın'ın *Perde ve Mana: Akıl Üzerine Bir Tahlil* adlı yeni eseri İnsan Yayınları'ndan yayınlanmıştır. Kitap önsözün ardından birbirini açan kısa fakat yoğun on başlık ile sonuçtan oluşmaktadır. Önsözün giriş cümlesi okurun ne kadar önemli bir üretim ile karşı karşıya olduğuna işaret etmektedir: “Elinizdeki bu küçük çalışma büyük bir kavrama yakından bakmayı hedefliyor: Akıl” (Kalın, 2020: 7). Giriş cümlesiyle Kalın, Aydınlanma Çağı ile birlikte kendinden-temelli olduğu ilan edilen fakat geç modern dünyada bir türlü nereye konumlandırılacağı belirsizliğini koruyan ‘Akıl’a odaklandığını belirtmektedir. Hacmi küçük ancak yoğun bir kitap ile yazar, okuyucunun merakını uyandırmakta ve akli bütüncül bir varlık tasavvuru ile yeniden irtibatlandırmaya çalışmaktadır.

Önsözde yazar, kadim geleneğimizin akıl üzerine düşüncelerini yeniden hatırlatma amacıyla bu metni ele aldığını belirtmiştir. Kartezyen felsefe ile aklın ikiye ayrılarak sezgisel aklın dışlanması ve Aydınlanma Çağı ile birlikte rasyonalite denilen tekçi bir aklın hegemonyası ile karşılaştığını ifade etmektedir. Günümüz dünyasının mevcut durumunu düşününce Kalın, ‘istikametini

yitirmiş akıl’dan duyduğu kaygıyı metnine güçlü bir şekilde sirayet ettirmiştir. Bu kapsamda “Akla kimin veya neyin istikamet çizeceği meselesi hayati bir konudur” diyerek, Kur’an’ın akli nasıl bütünsel bir şekilde ve katmanlı bir ontolojik bakış açısıyla yani ‘büyük varlık dairesi’ içinde değerlendirdiğini göstermeye çalışmıştır. Metnin genelinde şu sorulara cevap aradığını dile getirmiştir: “Akli, kötülüğün cazibesine ve şehvetine karşı nasıl koruyabiliriz? Akil ve erdeme dayalı bir var olma biçimi nasıl başarılabilir?” (Kalın, 2020: 8). Adil bir dünya kurmamızın gerekliliğine inanan Kalın, bu kitap ile teorik ve pratik aklın birarada işlemesi gerektiğinin altını çizer. Aklın bütünselliğinin yolunun ise Kur’an’dan geçtiğini didaktik bir şekilde ifade etmiştir.

Giriş bölümünde Kalın, tarihsel olarak aklın birçok farklı şekilde ifade edildiğini belirtir: İşlemsel rasyonalite, idrak edilebilirlik olarak rasyonalite, akla uygunluk anlamında rasyonalite, araçsal rasyonalite, asli rasyonalite ve süreçsel rasyonalite. Bu ayrımların akli indirgemeci bir yaklaşım ile ele aldığını söyler. Kalın, bu indirgemeci tutumdan uzak olan kadim geleneğimize dikkati çekerek akli

metafizik bütünsellik içinde ve ontolojik bir zeminde anlamlandırmak amacıyla 'idrak edilebilirlik olarak akıl' kavramsallaştırmasını öne çıkarmıştır: "Akıl kendi ayakları üzerinde duran müstakil bir araç olmaktan ziyade daha geniş bir varlık, idrak edilebilirlik ve ahlaki düşünce bağlamında işlev gören bir cevherdir" (Kalın, 2020: 9). Bu cümlesi ile Kalın, kadim İslam düşüncesi ile modern dünyanın bağıny yeniden kurulması için bir patika inşa eder. Ayrıca Kalın, bu çabası ile Batı dünyasında yaygınlaşan İslamofobik yaklaşımlara da meydan okumaktadır.

Modern Bağlam: Aydınlanma Çağı Aklı alt başlığı altında, Aydınlanma Çağı'nın akılı yüceltmesinin dünyayı 'son düşüncesi' ile karşılaştırdığını söyler. "Aklın hükümlerliliği başladığından beri tarihin sonu bizim için artık ulaşılabilir hale gelmiştir" (Kalın, 2020: 22). Dolayısıyla Aydınlanma düşüncesinin insanlığı 'akıl hapishanesi'ne aldığı ima eder. Oysa akıl 'hikmetli olan' ve 'hikmetten olan'dır. Böylece Aydınlanmanın akıl tasavvurunun yanlışlığını göz önüne serer ve Kur'an'dan hareketle şu tarifi öne sürer: "Aklın doğru çalışabilmesi için, bilen özne olarak insandan daha büyük bir gerçekliğin yer aldığı bir hiyerarşide kendi konumunu kabul etmesi gerekir. Kur'an insan aklını, anlamı mantıksal analiz, kavramsal soyutlama veya rasyonel söylemle sınırlanması ve açıklanması mümkün olmayan daha büyük bir hakikatin parçası olarak görür" (Kalın, 2020: 26). Büyük hakikatin parçası olarak akıl, rasyonalist söylemleri aşarak metafiziksel bir zeminde yeniden okura sunulur.

Ratio ve Intellectus alt başlığı altında Kalın, iki akıl yaklaşımını aklın 'büyük hakikat'le bağıny kurmak için yeniden tartışmaya açar: Çıkarımsal akıl (reason) ve sezgisel akıl (intellect). Kartezyen gelenekle birlikte aklın bu iki niteliği ayrılmış ve *reason* hakimiyetini ilan etmiştir. "Ratio, mantıksal analiz, soyutlama, tümdengelim, sonuç çıkarma ve aklın diğer mantıksal işlevleri için kullanıldı. Bu geniş anlamıyla ratio, her şeyden önce, bilimsel bilginin temelini oluşturdu ve çıkarım ve önermelerinde netlik ve kesinlik iddiasında bulundu. Buna karşın intellectus artık rasyonel araştırma ve mantıksal analizden tamamen ayrılmış olan sezgisel ve hikemi bilgiyi ifade etmeye başladı" (Kalın, 2020: 34). Dolayısıyla Kalın, Batı düşüncesinde bu süreçle birlikte aklın metafiziksel bütünlükten ve ontolojiden bir kopuş yaşadığını ifade eder. Kalın'a göre akıl, hem mantıksal analiz hem de sezgisel idrak fonksiyonlarının aynı anda icra edebilir. Nitekim İslam düşünce geleneğinin akıl tasavvurunda böyle bir ayrışmanın olmadığını vurgular. İslam düşüncesinde dört tip akıl tasviri olduğunu söyler: Rasyonel, irrasyonel, supra-rasyonel ve sub-rasyonel. "Akıllı ortada duran bir mihenk taşı olarak düşünenecek olursak akla uygun olan şeylere makul (rational), onun karşısında duran şeylere akıl-dışı (irrational), üzerinde ve ötesinde olan şeylere akıl-üstü (supra-rational), aşağısında olan şeylere ise akıl-altı (sub-rational) diyebiliriz" (Kalın, 2020: 38). Akıl kadim geleneğimizde bu şekilde görülür ve akıl-üstü olanları müşahede edebilir.

Rasyonalitenin Ontolojik Temelleri alt başlığında Kalın, aklın din ile bağdaştığını ve biri olmaksızın diğerinin anlamsızlaşacağını izah eder. Bu konuya Kur'an'dan delillerle -Gazali'nin 'akıl ancak din ile hidayete erdirilebilir'- açıklık getirir. İslam için din ile akıl eş anlolu olmak üzere hidayete ermenin yoludur. Akıl Varlık ile bağ kurmamızın temel aracıdır: "Rasyonalite varlığın idrak edilebilir düzenini izhar etmemizi sağlar. Bizi, cismani varlığımızı aşmaya ve doğal dünya ile rasyonel ve ahlaki bir bağ kurmaya davet eder" (Kalın, 2020: 46). Dolayısıyla 'ahlaklı ve adil olmak' böyle bir akıl sayesinde mümkündür.

Bağlamı İçinde Akıl ve Düşünce alt başlığı altında Kalın, aklın hakikate kavuşmasının onun mahiyeti gereği mümkün olduğunu ve hakikati müşahede edebileceğini belirtir. Akıllı şu şekilde tanımlar: "A-k-l fiilinin literal anlamı, tutmak, korumak ve muhafaza etmektir. Akıl, onun sayesinde kendimizi yanlışlık, hata ve kötülükten koruduğumuz şeydir" (Kalın, 2020: 51). Akıllı özcü bir temelde tanımlayan Kalın, aklın bütünsel bir şekilde çalıştığı zaman yani idrak yetilerimizin varlığı görmek önündeki engellerinden ayrılması şartıyla her türlü kötülükten insanı koruyabileceğini söyler. Aklın sağlıklı işleminin önünde perdeler olduğunu ve perdelerden kurtulmuş aklın bizatihi varlığı müşahede edebileceğini söyler.

Kur'an'ın Düşünce Kamusu alt başlığı altında Kalın, Kur'an'da akıl anlamında birçok farklı terimin kullanıldığını belirtir. Kur'an, "deneysel gözlem, rasyonel analiz, ahlaki yargı ve manevi arınmayı birleştiren bir düşünce tarzına yol açar" (Kalın, 2020: 60) der. Bu kısım altında Kur'an perspektifinden bir varlık ekseni çizer: "İnsan akıllı, olgular ve kavramlar arasında yatay yönde bir hareket yapar ve bunları birbirine bağlar. Dikey yönde ise aşağıda olanı yukarıdakiyle ilişkilendirir. Kur'an

nedenselliğin bu iki ekseninin, yani fiziksel nedenler dünyasını düzenleyen yatay eksen ile doğal dünyaya ‘ilahi buyruğu’ getiren dikey eksenin birbirine yaklaşarak birleştiği konusunda ısrar eder. Bu ikisi arasında bir çelişki yoktur, fakat ayrı yasalara tabidirler” (Kalın, 2020: 61). Akıl bu eksenler arasında hareket eder. Hikmet ile hareket eden aklın erdemli bir toplum oluşturacağını altını çizer.

Akıl, Kalp ve Vicdan alt başlığı altında Kalın, aklın ancak kalp ile bir bütün olarak faaliyet göstermesi durumunda hikmetli olarak çalışabileceğini vurgular. Kur’an’ın, kalbi ‘üniter gerçeklik deneyiminin merkezi’ olarak tanımladığını belirtir (Kalın, 2020: 69). Epistemolojik görevin sadece akla ait olmadığını ve kalp ile de paylaştığını belirtir. Bu vurgu modern epistemolojik tartışmalara büyük bir meydan okumadır. “Kur’an’ın kalbe açık ve net bir epistemik ve entelektüel görev yüklediğini kaydetmeliyiz. Kalpten söz eden ayetler, sayesinde gerçeği bir bütün olarak gördüğümüz derin vicdanımıza atıfta bulunur. Söz konusu vicdan rasyonel çıkarım ile ahlaki yargıyı birleştirir” (Kalın, 2020: 70). Dolayısıyla ancak kalbi sükunet bulmuş biri, aklını doğru bir şekilde kullanabilir.

Akıl, Varlık ve Evren alt başlığı altında Kalın, akıl ile varlık arasındaki ilişkinin akıl yoluyla kurulduğunu söyler. “Varlık içkin olarak akledilebilir, zira Tanrı her şeyi en iyi şekilde yaratır ve yarattığı şeyin içinde bir anlam, amaç ve akledilebilirlik vardır” (Kalın, 2020: 87). Bu sürecin anlam üretmek ya da manaya ulaşmak yönünde olduğunu da ekler. “Anlam yaratılmamış fakat akıl tarafından dile getirilmiş ve sahiplenilmiş olduğundan, onun özü, zihinsel inşa süreçlerinin dışındadır. Bu öncülün ahlaki sonucu açıktır: Kişisel varlığımın ötesinde bir anlam ve amaca sahip olmak muazzam bir sorumluluk duygusu oluşturur. Evren gibi bizim de bir amaç yaratıldığımızı kabul etmek, kendimizi aşan bir ahlaki sorumluluğu kabul etmek anlamına gelir” (Kalın, 2020: 89). Evrende Kur’an’ın belirttiği gibi işaretler olduğu ve kişinin bu işaretleri ancak akı ile görebileceğini belirtir. “Akıl ve özgürlük sahibi bir özne olarak manayı keşif ve inşa etmesi gereken bireyleriz” (Kalın, 2020: 86). Hayret makamına ulaşmış ya da akı kemale ermişler aklın tüm kategorik ayrımlarından azade olmuşlardır.

Rasyonalite ve Ahlak ile Rasyonalite ve Tutarlılık başlıkları altında Kalın, akıl ile ahlak arasında derin bir bağın olduğunu söyler ve hiç kimsenin bile isteye kötülük yapmayacağını söyler. Akabinde akıl belirli tutarlılık içinde olduğundan aklını kullanan kişinin tutarlı davranışlar da sergileyeceğini böylece daha adil, erdemli bir dünyanın kurulabileceğini bir kez daha vurgular.

Sonuç kısmında Kalın, modern dünyanın bütünsel ve metafizik bağlamında akla yeniden dönmesi gerektiğini belirtir. Bu anlamda sonuç cümlesi tüm kitabı özetler mahiyettedir: “Bu nedenle, insan olmanın anlamını geri kazanmak için insanın ‘düşünen bir varlık’, yani gören, duyan, dinleyen, karşılaşan, cevap veren, tepki gösteren, tefekkür eden, seven, koruyan, beşeri aklın diğer eylemlerini yerine getiren ve parçası olduğu büyük gerçeklik vizyonunu asla kaybetmeyen bir varlık olarak yeni bir akıl kavramına ihtiyacı vardır” (Kalın, 2020: 113).

Son yıllarda özellikle epistemoloji ve ontoloji arasındaki ayrımın güçlenmesine tepki olarak ontolojik tartışmalar ve varlığa dair düşünceler başka bir deyişle ‘nasıl’ sorusu yerine ‘neden’ sorusu yeniden önem kazanmıştır. Ancak bu tartışmaların akı dar anlamı içinde ele alan Batı’ya referanslı olduğu hatırlandığında, kendi kadim geleneğimizde akıl kavramının nasıl ele alındığını görmek ve bu minvalde tartışmalara dahil olmak şüphesiz tüm araştırmacılarımız için önemi haizdir. Aklın hesapçı yönüne dikkat çeken moderniteye karşı akı varlığı müşahade eden ve ahlak ile sınırlandırılan ve erdemli eylemlilikle bütünleştiren bir tartışmayı açması açısından *Perde ve Mana* düşün dünyamız için yeni bir başlangıç kitabıdır. Batı’nın yaşadığı buhranlardan kurtulmak, benzerlerini benzer şekilde yaşamaktan kaçınmak ve Allah’ın kelamını yeniden dünyada hakim kılmak için bu kitap okurlar için referans bir metindir.

KAYNAKÇA

Kalın, İ (2020). *Perde ve Mana: Akıl Üzerine Bir Tahlil*. (Çev. A. Şerbetçi). İstanbul: İnsan Yayınları

